

Egy öreg nyelvész emlékeiből

Nyelvek egész életemben nagyon érdekelték. Már kisdíák koromban ezek voltak a kedvenc tárgyaim. Tanári szakként Werner apát úr a latint és németet jelölte ki nekem, de én az egyetemen hozzávettem a görögöt is. A nyelvek sokfélesége, rokoni kapcsolata, szerkezeti változatossága, folytonos változása és fejlődése kíváncsivá tett, kutatásra ösztönzött. A szétszóratás keserves éveiben a nyelvtudás a megélhetést biztosította; sok nehéz helyzetben lehetővé tette, hogy másokon segítsek; jó és rossz időkben egyaránt a szellemi gazdagodás, belső felfrissülés, új kaland forrása volt. Hadd elevenítsek itt fel néhány emléket a sok közül: mit is jelentett életemben a nyelvek tanulmányozása és tanítása. Azt is szeretném bemutatni, milyen sokat adott nekem e tekintetben a Szent Imre gimnáziumban töltött nyolc diákév és öt tanári év.

Gyermekkor: Fiume és Budaörs. Szülővárosom Fiume, a mai Rijeka, élénk kikötőváros az Adria partján. Háromnyelvű város volt: magyar, olasz, horvát, hozzá a még tarkább hajósnép. A város egy emberélet alatt négyszer cserélt gazdát: születésem évében, 1915-ben Magyarország kikötője volt; 1919-ben az olaszok foglalták el; a II. világháború után Jugoszlávia kapta meg; most pedig, Jugoszlávia felbomlásával, horvát lett. Szüleim, felvidéki magyarok, 1912-ben érkeztek a városba. Édesapám, mint fiatal mérnök, a fiumei hajógépészeti szakiskolán tanított. Az olaszok is meg akarták tartani az iskolánál, de ő nem akart idegen földön élni és visszatért a megmaradt magyar területre, a főváros melletti Budaörsre. Én az átköltözésnél alig négy éves voltam, a nagy változás eltörölte a közvetlen fiumei emlékeket, de anyám elbeszélései felújították őket. Amikor több mint 70 év múlva újra eljutottam az Adria mellé, kis horvát tudásommal eltájékozódtam a városban és felkerestem az édesanyám említette helyeket, épületeket. Misézttem abban a templomban, ahol keresztelték, és láttam a nagy, bőrkötéses anyakönyvet, amelybe 1915-ben bevezették a nevemet. A város megint élő valóság lett számomra.

12 éves koromig Budaörsön éltem, akkor Budára költöztünk egy kis családi házba. Budaörs lakói jórészt svábok voltak, akiknek ősei a török hódoltság után költöztek az elpusztított területekre. Sok jó pajtásom volt a sváb fiúk között, együtt kalandoztuk be a környékbeli sziklás hegyeket. Elég sok rámragadt sajátos német tájszólásukból; talán még több magyart tanultak ők tőlem. Ebben a korban játszva tanul a gyerek idegen nyelvet; a középiskola felső osztályaiban, vagy éppen az egyetemen kezdeni, amint többnyire itt Amerikában történik, sokkal fáradtságosabb és kevésbé eredményes.

1925 szeptemberében kezdtem el az első osztályt a Szent Imre gimnáziumban. Bár ez naponta két órás vonatozást kívánt meg a tízéves kisfiútól, mégis büszke örömmel tettem, mert ciszter diáknak lenni nagy kitüntetésnek számított, főleg egy kis falusi gyereknek. Akkor még a Váli utcai elemi épületében voltak a gimnáziumi osztályok, csak négy év múlva készült el a mai remek épület és mi büszkén, zeneszóval vonultunk át új otthonunkba.

Az idegen nyelvek tanítását a nyolc osztályos gimnázium nagyon komolyan vette. *Latin* mindennap volt 8 éven át, *német* 7 éven át ment, *görög* a négy felső osztályban. Ez a három mindenkire kötelező volt. Latintanárunk végig *Bosnyák Pongrác* volt, jóságos osztályfőnökünk. Nyelvtanításában alapos, gondos; de régimódi, változatosság nélküli módszereivel nehezen tudott igazi érdeklődést kelteni. Az évek során jól megszoktuk, tisztelve szerettük, bár tartózkodó, kevésbeszédű természete nem engedte, hogy közvetlen legyen, érzéseit nyíltan kifejezze. Én is csak később, mikor előszállási plébános korában káplánként mellette szolgáltam, vettem észre, mennyi melegség, őszinte jóakarattal lakott benne. Németből két nagyszerű tanárom volt: *Schwartz Elemér*, később egyetemi tanár és az Americana diákszövetség vezetője. Katonás ember, az egész osztályt kézbentartó és foglalkoztató tanár. Órái érdekesek, mozgalmasak voltak, és alapjában nem volt szigorú az osztályzásban. Később az

egyetemen német nyelvészetet tanultam nála és szakdolgozatomat is nála írtam. A felső osztályokban az akkor egészen fiatal *Palos Bernardin* vette át az osztályt németből, és két évre magyarból is. Nyugodt, előkelő, a nagy európai összefüggéseket bemutató előadasmódja imponált nekünk; úgy éreztük, felemel magához, felnőttként kezel. – A klasszikus görögöt *Nemes Tivadar* tanította, mozgékony, fiatalos (bár akkor már nem egészen fiatal) ciszter, aki a nyelvtan apró részletei helyett szívesen beszélt a mitológiai történetekről, saját utazásairól görög földön, az ókori művészet emlékeiről, a görög filozófia fogalmairól. El is érte célját: szerettük a görögöt és elég jól tudtuk is.

Az idegen nyelvek tanárai mellett szeretném röviden megemlíteni a legfontosabb nyelv, az anyanyelv tanárait is, főleg a felsős irodalmi fokon. A magyar nyelv nagy kincsünk: legbensőbb érzéseink, legegényibb gondolataink kifejezője; a magyarság lelkének, történetének, reményének hordozója. Goethének van egy érdekes mondása: „Aki nem tud idegen nyelveket, az saját nyelvét sem ismeri igazán.” Ebben sok az igazság, de meg is fordíthatjuk: „Aki anyanyelvét nem ismeri jól, az az idegen nyelv kultúrájából sem tud igazán gazdagodni.” A magyar nyelvben mestereim a felsős fokon *Palos Bernardin* és *Brisits Frigyes* voltak. Palos az irodalmi művek mélyreható elemzésével és nagyon világos, pontos beszéd és írásmódjával hatott ránk. Brisits, VII-VIII-ban, a magyar irodalom szerelmével gyújtott lángra és csodálatosan gazdag, barokkosan színes stílusával bűvölt el.

Visszagondolva a gimnáziumi évekre, szeretnék két apró epizódot megemlíteni: két kis sikerélményt, amely mindmáig világosan megmaradt az emlékeztemben. Bitter igazgató úr, a kis elsősök szemében szigorú, nagyhatalmú ura az iskolának, szeretett látogatni a tanítási órákon és csavaros kérdéseket feladni a diákoknak. Talán három hónapig tanultunk latint az elsőben, amikor bejött. Egy ideig meghallgatta a napi anyagból adott feleleteinket, aztán felírt a táblára három latin szót: No lássuk, ki tudja ezt a hármat együtt elragozni: *hic gallus, cantans* (ez az éneklő = kukorékoló kakas). A huncutság abban volt, hogy mind a három szó más ragozáshoz tartozik és a különböző végződésekre nagyon vigyázni kellett. Jelentkeztem, sikerült végigcsinálni: még ma is úgy gondolok rá, mint életem egyik nagy teljesítményére. Hasonló büszke örömmel tölt el egy kis apróság néhány évvel később, amikor a görögöt kezdtük tanulni. Nemes tanár úr leíratta velünk a Miatyánk eredeti görög szövegét és az óra végén az osztállyal próbálta olvastatni. Hetente egyszer két görög óránk volt egymás után és én a szünetben félrevonultam és megtanultam az egész görög Miatyánkot. A második óra elején jelentkeztem, hogy elmondom fejből: senki sem akarta elhinni, de sikerült. Igen nagy ösztönző erő a diák belső érdeklődése, ambíciója, főleg ha a tanár okosan irányítani is tudja.

A három kötelező nyelven kívül még hárommal foglalkoztam a gimnáziumi évek alatt. Olasszal csak felületesen ismerkedtem: a padláson kutatva a régi fiumei ládák között, egy olasz nyelvkönyvre akadtam, és kíváncsian olvastam, annál is inkább, mert észrevettem, mennyire hasonlít a latinhoz. *Franciát* délutáni különórán lehetett tanulni az iskolában: IV-es koromban vettem fel, főképp mivel *Rajeczky Béni* volt a tanára, a fiatal, népszerű hittan- és énektanár és cserkészvezető. Jól haladtunk és a későbbi években a francia követség esti tanfolyamára iratkoztam be, ahol született franciák tanítottak. Egy apró emlék abból az időből: téli hideg estéken villamossal jöttem haza a Belvárosból; a megálló mellett egy sültgesztenye árus kemencéje állt, mindig vettem tőle egy zacskóval és hazafelé élveztem a forró gesztenyét és a francia olvasnivalót. *Angolra* később került a sor, nyolcadikos koromban. 1933 nyarán volt a híres gödöllői cserkész-világtábor (jamboree), és szerettem volna annyi angolt tudni, hogy az angolul beszélő külföldi cserkészekkel is meg tudjam magamat értetni. Ezért az előző iskolaév folyamán rendszeresen vettem magánórákat egy ír származású, nagyon barátságos embertől, aki bejárta az angol gyarmatokat, főként Indiát és végül Magyarországra vetődött. Igen nagy élmény volt ezen a nagy találkozón körbejárni, ismerkedni, távoli népeket megismerni, éspedig a cserkészlet baráti, fiatalos világában. Persze arra nem is gondoltam akkor, hogy az angoltudás milyen jó és hasznos lesz későbbi életemben.

Gimnáziumi nyelvtanulásomnak szép lezárása volt nyolcadik végén az országos latin tanulmányi verseny. Öt órát kaptunk a munkára: a feladat nemcsak válogatott latin szövegek értelmezése volt, hanem a latin nyelv aktív használatát is megkívánta egy Petőfi haláláról szóló dolgozat és egy modern magyar vers latinra fordítása formájában. Sokan voltunk az ország minden részéből, több terembe elosztva, velem kb. 25-en lehettek. Az idő múltával azt vettem észre, hogy a terem szinte kiürült, alig néhányan dolgoztak még, azok is hamarosan beadták dolgozatukat. Az utolsó 40 percben egyedül maradtam a teremben, de elhatároztam, az utolsó percig kihasználom az időt és átnézem, kijavítom a munkámat. Érdekes volt: én kaptam meg országosan az első helyet, és kedves osztálytársam, Wildner Dénes földrajzból szintén első lett. Bitter igazgató úr nagyon melegen és lelkes hangon búcsúztatta az osztályt az évszárón, ami nem gyakran történt.

Néhány héttel a gödöllői tábor után már Zircen voltam, és 1933. aug. 29-én nyolc társammal együtt elkezdtük a ciszterci novicius-évet. Utána további két év következett Zircen filozófiai, biblikus és más teológiai tanulmányokkal; végül öt év Pesten, a Bernardiumban, egyrészt dogmatika és erkölcsstan órákkal otthon, másrészt a tanári szakok tárgyaival az egyetemen. Ez a nyolc év (1933-1941) rendkívül sokat adott nekünk, nemcsak alapos tudást papi és tanári munkánkhoz, hanem emberi, lelki értékeket is: a ciszterci hagyományokat és eszményeket, a szerzetesközösség életébe való beilleszkedést, a lelkiélet és munka ritmusát. A hamarosan kezdődő megpróbáltatások alatt ezekre különösen szükség volt.

Nincs itt lehetőség részletesen beszélni ezekről a tanulmányi évekről. Csak két dolgot legyen szabad megemlíteni. Az egyik az, hogy több teológiai tárgyból latin nyelvű tankönyvünk volt, az órákon a magyarázat rendszerint latinul ment és a szóbeli vizsga is latinul volt. Bár a napi latin liturgia, zsoltározás elég jól hozzászoktatott mindnyájunkat a nyelvhez, mégis a tanulás meg a vizsgázás sok nehézséggel járt. Mint latinszakos nagyon kapós voltam olyankor vizsgák előtt, és amíg megmagyaráztam társaimnak egy-egy nehezebb részletet, magam is jól megértettem. Persze sokszor fordult elő kisebb-nagyobb hiba. Czilek Balázs, idős egyházjog tanárunk Zircen, sokáig emlegette elrettentő példaként, hogy az egyik vizsgázó a *ius ecclesiasticum* tárgyesetét *ium ecclesiasticum*-nak mondta.

Egyetemi éveim emlékeiből csak a disszertációm írásának és doktorálásomnak elég kalandos történetét szeretném bemutatni. Dr. Huszti József volt a latin tanszék vezetője, sokat tanultam tőle a szövegelemzés és magyarázat terén. Nála írtam latin szakdolgozatomat Nagy Szent Leó pápa beszédeiről. Leó az V. század kimagasló alakja: a népvándorlás viharai között, amikor a római birodalom nyugati része összeomlik, ő tartja az emberekben a lelket és mutat utat a reménytelenségben. Kiváló retorikai képzésben részesült, és az embert meglepi, hogy azokban a viharos időkben is milyen csiszolt, gondos, ritmikusan kiegyensúlyozott stílust tud használni. A későlatin prózaritmusként ő a leggondosabb képviselője és a középkori írók számára mintakép. Érdekes volt a téma, sok munkát is fektettem bele, és Huszti professzor elfogadta mint a doktori disszertáció alapját. Így a tanári képesítés megszerzése után (1941) mindjárt bele akartam vágni a munkába. Szinte biztosra vettem, hogy a júliusban esedékes első apáti diszpozíció Budára helyez tanárnak, hogy az egyetemi könyvtárban is dolgozhassak. Megjön a pecsétes apáti levél: segédlelkész Előszálláson a következő két évre. Hogy fogom befejezni a disszertációm? Hagyó Kovács Gyula, az előszállási ház feje és a gazdaság vezetője, talán látta arcomon a csalódást. Így biztatott: Ne féljen, Placid, megmutatjuk majd, hogy itt jobban le tud doktorálni, mint máshol. És igaza volt. Az előszállási két évre nagy örömmel gondolok vissza. Négyen voltunk rendtársak: Gyula kormányzó úr: Dózsa Márton osztálytársam és jóbarátom volt a számvevője; Bosnyák Pongrác, régi osztályfőnököm vezette a plébániát és én voltam a káplánja. Főmunkám a templomi szolgálat mellett a hittantanítás volt hat vagy hét tanyai iskolában. Jó kiegészítés volt az egyoldalú szellemi munka éveit: megismerkedni a

falusi és tanyai emberek küzdelmes életével, szolgálni a kicsinyeket, a szegényeket. Nagyon sokat tanultam, tapasztaltam vele. Hihetetlen, de a disszertáció is elkészült. 1942-ben az iskolaév befejezése után június elejétől október végéig engedélyt kaptam arra, hogy a hétvégi lelkipásztori munkán kívül az egész hetet Pesten tölthessem, és értekezésemre dolgozhassak. Így októberre elkészült és nyomdába került az „opus magnum”, és október végére meglett a szóbeli is. A doktorrá-avatásra azonban jóval később került sor, mert bekerültem azoknak a kis csoportjába, akiket az ország egyetemei évenként az ünnepélyes „király-gyűrűs”, később „kormányzó-gyűrűs” avatásra terjesztettek fel. Az akkori szabályok szerint rengeteg okmányt, származási igazolást kellett betérjeszteni, így a végleges döntés az 1942-43-as tanév tíz kitüntetettjéről csak 1944. október 10-én jelent meg, viszont a német haderő okt. 15-én Horthy kormányzót Szálasival és nyilasaival váltotta le. Így az ünnepélyes avatás elmaradt és amikor a nyilas kormány meg akarta rendezni, a jelöltek legnagyobb része visszautasította. Az egyetemi hatóságok tanácsára a karácsony előtti utolsó közönséges avatásra jelentkeztünk. Nagyon szomorú, reménytelen aktus volt: az egyetem egyik fűtetlen termében, télikabátban dideregve, légiriadót várva, vettük át sietve diplománkat. Sem a családomból, sem a rendtársak közül nem volt senki jelen, egyedül igazgatóm és atyai jóbarátom, Brisits Frigyes jött el velem az avatásra. Néhány nap múlva Buda körül is bezárult az ostromgyűrű és a rendház körül is megkezdődtek a harcok. Nem a doktori diplomára, hanem arra a kevés orosz tudásra volt nagy szükség, amelyet az előző év folyamán szereztem, szabadidőmet felhasználva.

1943 szeptemberétől a budai gimnázium tanár voltam. Osztályt is kaptam, az I/B-t. Meghatott lélekkel néztem végig a csaknem 60 fiúból álló csoporton, amelynek most nyolc éven át én leszek az „oszi”-ja. Abban, hogy az osztály nagyon hamar jól összeszokott és még most is, több mint 50 évvel később is összetart, kétségtelen nagy szerepe volt annak, hogy olyan rendkívüli, megrázó éveket éltünk át együtt 1943-tól 48-ig. 1943-ban még elég normálisan kezdhettünk, de 44 március végén már be kellett fejeznünk az iskolaévet a pusztító bombázások miatt. 44 őszén még egy hónapot tanítottunk, de a helyzet rosszabbodásával véglegesen be kellett zárunk. A II/B nem nyugodott bele a tétlenségbe: a Budapesten maradt fiúk, hat kis csoportra osztva, jó óvóhellyel rendelkező házakban gyűltek össze, egy-egy csoport hetenként egyszer. Magyar, latint, számtant, földrajzot gyakoroltunk; volt bőven házi feladat, előírt olvasnivaló az egész hétre. Persze volt társasjáték, közös szórakozás is; ha jött a légiriadó, leszaladtunk az óvóhelyre és a hat-hét jókedvű gyerek bátorságot öntött a sokszor megrémült, gondokkal küszködő felnőttekbe is. A szülők nagyon hálásak voltak ezért a kis „akadémiáért” és ez ment majdnem karácsonyig. Akkor kéthetes szünetet adtam, de már nem tudtunk újra összejönni, mert a budai utcákon folyt a harc, nem lehetett a házakat elhagyni.

Az Ibrahim utcai rendházban kb. 10-en maradtunk, egy vagy kettő a gimnázium épületében. Az oroszok már karácsony estéjén Kelenföldön voltak, az év végén már a rendház körüli utcákban, de még két hétbe telt, amíg a házat el tudták foglalni a németektől. Addig be voltunk szorítva az utcai harcokat vívó csapatok közé; villany, vízszolgáltatás megszűnt, alagsorunkban a környékbeli családi házak lakói kerestek menedéket, mintegy 30 személy. Január 14-én reggel a német egység kivonult a házunkból, várni lehetett az oroszok érkezését: először az üres felső emeletekre, aztán megjelentek az alagsor bejáratánál. Mivel csak én tudtam valamit oroszul a társak közül, én vártam őket egy bolgárkertésszel együtt. Az első orosz mondat, amelyet életemben használtam, ez volt: „Ne lőjetek!” Hozzátettem: „Nincsenek németek itt, csak civilek.” Nem éppen társalgási mintamondatok – de hasznosak voltak: nem volt lövöldözés, senki sem sérült meg; minden erőszakoskodást persze nem lehetett megakadályozni. Kb. 30 orosz katona telepedett le a ház felső részén, és másnap próbáltak továbbnyomulni: de a németek csak az utca másik oldalára vonultak vissza és folyt a harc a következő három nap és éjjel. Nem akarom ennek az időnek borzalmait leírni, csak annyit említek, hogy az orosztudás sokszor válságos helyzeteket mentett meg. Azok az egyszerű katonák mindjárt

nyugodtabbak, emberségesebbek lettek, ha valakivel meg tudták értetni magukat, ha valaki jóakarattal beszélt hozzájuk. A harcok megrekedtek, ezért az orosz parancsnok elrendelte, hogy minden civilnek el kell hagynia a házat még kora hajnalban és az orosz megszállta területen szállást keresnie. Így jutottunk mi a harcoktól félreeső budatétényi missziósházba: szeretettel befogadtak, bár ennivaló dolgában ők is szűken voltak. Ezért január végén hárman megkíséreltük, hogy egy kis szánkóval visszamenjünk a rendházba és valami élelmet összeszedjünk. Az út kalandos és veszélyes volt, hiszen a ház környéke még akkor is harcterület volt; mégis sikerült bejutnunk és az álmából felriasztott orosz parancsnok engedélyt adott arra, hogy félórát keressünk valami élelmet. Nem lehetett sokat találni, mert a javát az oroszok már felhasználták: így is akadt szárazborsó és lencse, liszt alig, kevés zsír és lekvár. Ez is nagy kincs. Tovább vártunk. Február 13-én tudtuk meg, hogy a Vár elestével megszűntek a harcok, így 14-én reggel indultunk vissza. A rendházat már elhagyták az oroszok, de még a kályhákban parázs volt. Most kezdődött a hetekig tartó nagy munka: a ház kitisztítása, lakhatóvá tétele. Olvasóim képzeletére hagyom, mekkora munka volt ez: működő vízvezeték nélkül egy hónapig 30 katona lakott a házban, lovaik is az ebédlőben; minden ablaküveg kitörve, a tetőn és a falakon ágyúgolyó és bombalukák tátongtak. A kis csoport ciszterci, a nagyon gyakorlatias Molnár Nivárd vezetésével azonnal nekilátott a szinte kilátástalan munkának, és március végére már szinte emberhez méltó körülmények között éltünk. A vasárnap délutánokat arra használtam, hogy felkeressem tanítványaimat; megtudjam, ki él, ki halt meg, ki költözött el a fővárosból. Mindig fehér-fekete reverendában, mert akkoriban az orosz katonák eléggé tiszteletben tartották a papi ruhát. Amikor meglátogattam diákjaim családját, alig akarták elhinni, hogy ez valóság: osztályfőnökük eljött értük, az iskola hamarosan kezdődik. Hihetetlennek hangzott. Ez volt az első jó hír, hogy minden pusztulás ellenére az élet újra indul. Míg mi lassan a házat újra lakhatóvá próbáltuk tenni, sok hívatlan vendégünk is volt: a szomszédos társasházakban május végéig orosz katonák laktak; a harcok elmúltával volt elég szabad idejük és gyakran bejöttek kíváncsian körülnézni a „monah”-ok házában. Nem is lehetett őket távortartani, annyi üvegnélküli ablakon, üres ajtónyíláson, bombatörésen lehetett bejutni. Az én dolgom volt az ilyen kószáló vitézekkel szót érteni, a vadabbakat lecsendesíteni. A nekünk is szükséges tárgyakat elemelőkkel alkudozni, a kíváncsi kérdésekre válaszolni. Mondhatom, rendkívül praktikus nyelvgyakorlás volt, amelyet semmiféle nyelvkönyv nem tudott volna nyújtani.

Végre valóra vált, ami olyan hihetetlennek látszott: április 4-én újra megnyílt a Szent Imre gimnázium. A XI. kerület orosz parancsnoka is bejelentette, hogy részt akar venni a megnyitón. Brisits igazgató úr megkért, hogy üdvözljem egy kis orosz beszéddel: ő megfogalmazta magyarul, lefordította egy Eötvös-kollégiumi finn professzorral, aki jól tudott oroszul is, magyarul is. De azért annyira jól nem tudott magyarul, hogy az ékes brisitsi mondatokat igazán le tudja fordítani. Amikor megláttam a szöveget, összecsaptam a kezemet: ezt így nem lehet elmondani, annyi volt benne a nyilvánvaló félreértés és komplikáció. Gyorsan le kellett egyszerűsíteni, megtanulni, másnap reggel elmondani. A parancsnok hosszabb orosz beszéddel válaszolt, megemlítve, hogy ő is tanárember és tudja, milyen nagy fontossága van az alapos tudásnak. Hivatalos tolmácsa egyszerű képzettségű kárpátaljai ember volt, aki már a negyedik mondatnál akadozott, mert a kulturális műszavakat sem oroszul, sem magyarul nem ismerte. Nem volt mit tenni: át kellett venni a fordítást. A parancsnok gyors beszédéből ugyan csak itt-ott kaptam el egy szót, de sejtettem, mit illik ilyenkor mondani a diákoknak. Minden hosszú orosz mondat végén én is mondtam bátran egy magyar mondatot: fogalmam sincs, mennyire felelt meg az oroszoknak. De mindenki meg volt elégedve: a parancsnok melegen köszöntött, a tolmács hálálkodott, Brisits igazgató úr büszkén említette, hogy az ő tanári karában mindenre van szakember.

1945-1948: az újjáépítés rendkívüli nehézségei és a politikai helyzet fokozatos romlása ellenére ezek az évek nagyon szép, nagyon munkás évek voltak. A tanuló-létszám erősen megnőtt, minden gimnáziumi osztály tele volt; az oktatási reformok folytán az elemi első négy osztálya is hozzá jött,

valamint a Dolgozók Gimnáziumának esti tagozata, amely nagyon népszerű lett a XI. kerületben. Szinte egész nap folyt a tanítás, a cserkészmunka, amellel az iskola megrongált részeinek helyreállítása, amelyben a diákok és szülők is sokat segítettek. A jövő reménye megkönnyítette a fáradságot, a közös erőfeszítés nagyon közel hozta a diákságot és a tanári kart. Annál nagyobb csalódást és fájdalmat okoztak az egyházi iskolák elleni sorozatos támadások, majd 1948-ban az államosítás és az ifjúsági szervezetek eltörlése, amit 1950-ben a szerzetesek tömeges kitelepítése, a rendházak lefoglalása, végül a szerzetesrendek eltörlése követett.

Mihez kezdhetett a közösségtől megfosztott szerzetestanár, iskolája nélkül, könyvei nélkül, otthon nélkül? Ki-ki megpróbált helyet, munkát találni, az idősebbeket segíteni. Számomra a nyelvtudás volt a megoldás. 1951-ben a győri szeminárium tanári karában kaptam helyet; ez nagyon jó volt, mert édesanyám és húgom családja is Győrött lakott. Ámde a következő nyáron a győri szemináriumot is megszüntették és a püspöknek el kellett bocsátania az egyházmegye kötelékéből a szerzetestanárokat, még a papi funkciók nyilvános gyakorlását is megtiltania. Viszont a megye kétségbeesetten keresett orosz tanárokat, mert a kormány bevezette az orosz az általános iskola 5. osztályától kezdve, ugyanakkor eltörölte az összes többi idegen nyelv tanítását. Így volt bőven munkanélküli latin-német-francia tanár, de alig volt olyan, aki orosz tudott volna tanítani. Folyt a gyorstalpalás. Megtudtam a vizsgakövetelményeket, felkészültem, augusztusban Pesten lettem a középfokú vizsgát. Akik jó eredményt értek el, kaptak egy 200 forintos könyvutalványt: ezzel egy kis könyvtárat vehettem az orosz könyvesboltban. Így lettem 1952 őszén orosz tanító bácsi Ménfőcsanakon. Reggel 5-kor mise a kármelita templom sötét kápolnájában, 6-kor már indult a vonat Csanakra, késő délután vissza. Hétvégén pedig: szombaton a reggeli vonattal fel Pestre, ott találkozás szerzetesnővendékeink 4-5 kis csoportjával, teológia – lelkiélet program, és vissza Győrbe a vasárnap esti vonattal. Ennek a programnak lelke és vezetője *Sigmond Lóránt* atya volt, aki Vendel apátúr lefogása után a rendtagokat összetartotta, az akkor szépszámú növendék nevelését a maga csendes, okos módján megszervezte. Egy kis cselédszobát bérelt magának, ott adott nekem is szállást és vacsorát. Az ottani esti beszélgetések emléke különösen becses nekem: egy rendkívüli emberrel, egy szenttel és vértanúval való találkozás emléke. Az erős igénybevétel ellenére nagy örömmel gondolok vissza ezekre az évekre: a kiváló képességű, mindig jókedvű ciszter fiatalokban a rendi jövő reményét szolgálhattam; a csanaki lurkók pedig nagyon hűségesek voltak, hálások azért, hogy az orosz órákat igyekeztem érdekessé tenni és azért is, hogy jó magyar könyveket is lehetett tőlem kapni.

Az 56-os forradalom után a csanaki iskola új fiatal, nagyon „vonalas” igazgatót kapott, így az év végével lemondtam állásomról és Győrben próbáltam állást szerezni. Völgyi József, a Pénzügyi Technikum igazgatója sürgősen keresett egy tanárt, aki orosz és németet tud tanítani. Már augusztus vége felé volt, iskolakezdés előtt. Amikor jelentkeztem, örömmel fogadott és felvett, hogy év elején mindjárt átvehessem az osztályokat. Völgyi diákok és tanárok előtt igen pontos és szigorú ember hírében állt, de kiállt tanáraiért és megbecsülte azokat, akik alaposan végezték munkájukat. A technikum többségében leányiskola volt, bár később fiúkat is felvettek; a szokásos középiskolai tárgyak mellett számos pénzügyi, gazdasági tárgy is volt, és érettségi után azonnal állást kaphattak mint könyvelők, banktisztviselők. 1965-ig maradtam a Pénzügyiben, sok kedves emlékem fűz ehhez az iskolához, tanáraihoz, diákjaihoz. Orosz és német tankönyveink ugyan nagyon primitívek voltak, tele ideológiával, kevés fiataloknak való, érdekes, életszerű szöveggel, de ezen lehetett segíteni színesebb gyakorlatokkal, az emberi és történeti háttér bemutatásával. Hálásaik is voltak érte és elég jó eredményeket lehetett elérni. A megyei középiskolás orosz versenyen kétszer is az én diákom nyerte el az első helyet. 1965 július közepén hirtelen hagytam el Győrt: engedélyt kaptam, hogy mint nyelvtanár négy hétre Ausztriába és Olaszországba utazzak. A négy hétből aztán hosszú évek lettek, távol a magyar földtől. Győri diákjaimról húsz évig semmit sem tudtam: 1986-ban, amikor először látogattam

vissza, Győrt is felkerestem. Benéztem a régi iskolámba is és amikor a győri vállalatoknál dolgozó tanítványaim értesültek ottlétemről, munka után 5 órakor bejöttek az iskolába, igen szép számban mintegy 60-an. Folyt a beszélgetés, régi emlékekről, a húsz év eseményeiről, este tízkor alig akartak eloszlani. Azóta is tartjuk a kapcsolatot.

Néhány szó még a csanaki és győri évekről a magam nyelvtanulása szempontjából. Nyilván az orosz képzés állt az előtérben. Két hosszabb nyári tanfolyam, de főleg olvasás. Az orosz kiadású könyvek nagyon olcsók voltak, és szerencsére a sok gyenge kiadvány mellett a nagy klasszikusok, Puskin, Turgenyev, Tolsztoj, Csehov is kaphatók voltak. Sőt Szolzsenyicin Iván Deniszovics-ának első (és egyetlen) orosz kiadásából is sikerült egy példányt szerezni. Nagyon hasznosak voltak a nyugati írók szemelvényeinek iskolai célra készült kiadásai, orosz jegyzetekkel és kis szótárral. Így hozzájutott az ember francia és angol írókhoz is, és a kisalakú füzeteket jól lehetett használni utazásnál, vakációban is. – A 60-as évek elején nyílt meg a lehetőség kisebb külföldi túrákra a közönséges polgárok számára, egyelőre csak a szomszédos keleti országokba. Bejelentkeztem egy lengyelországi IBUSZ-túrára: ez alkalmat adott arra, hogy a lengyel nyelv elemeivel megismerkedjem, és a várható látnivalókról tájékozódjam. Útvonalunk: Zakopane – Krakó – Oswiecim – Varsó – Gdansk (Danzig) autóbusszal, vissza repülőgéppel. A nyelvi és földrajzi előkészítés sok előnnyel járt: egyénileg sok mindent megnéztem, ami nem volt benne a hivatalos programban, sőt a túra-programot is sikerült egy-két helyen befolyásolni. A következő nyáron szórakozásképpen a spanyolt vettem elő, nem is sejtve, hogy néhány év múlva milyen hasznos lesz Texasban és utazásaim során. Így a nyelvek felfrissülést, szellemi távlatot jelentettek azokban a távlatnélküli években is.

Róma, a ciszterci központi ház, 1965. szeptember – 1966. február. Ott kellett megvárnom, amíg Olaszország megadta a menekült státust igazoló hivatalos papírokat. Ez volt az előfeltétele annak, hogy elkezdhessem az amerikai bevándorlás kérelmezését. Tudjuk, hogy az olasz ügyintézés nem tartozik a leggyorsabbak közé: hónapokon át kellett a római questurára mennem érdeklődni: Mikor lesz meg? Egy jóvágású fiatal rendőrtiszt csak annyit felelt: *Pazienza, Padre*. Olyan kedves olasz mosollyal mondta, nem lehetett rá haragudni. És igaza volt: igen, jó adag türelemre van szükségünk; bosszankodással, türelmetlenséggel nem sokra megyünk. Egyébként sem lehetett panaszom a várakozás miatt: jobbkor nem is jöhettem volna Rómába, mint a II. vatikáni zsinat utolsó ülészaka és ünnepélyes befejezése idején. Egy páratlan világméretű esemény, egyházi vezetőkkel, tudósokkal, újságírókkal, különböző vallások kiküldötteivel a világ minden tájáról. Micsoda élmény olyasvalakinek, aki az akkori szűk, kicsinyes magyar világból csöppent bele ebbe a nagy nemzetközi mozgalomba.

Végre indulás Amerikába, 1966 február végén. A dallasi repülőtéren édesanyám és húgomék vártak; boldogok voltak, hogy annyi viszontagság után megint együtt lehet a család. A rendház részéről Anzelm apátúr várt, aki remélte, hogy minél hamarabb az iskolai munkába állok. De ezzel még várni kellett: egyelőre csak turista-vízumot kaptam, azzal pedig nem lehetett munkát vállalni. Az állandó tartózkodást és munkavállalást engedélyező vízum megszerzésére májusban vissza kellett mennem Olaszországba és várnom néhány hónapig. Munka azért ott is akadt bőven: két zsinati dokumentum magyar fordítása, a ciszterci nevelés történetének latin összefoglalása, és hasonló szövegek akkor készültek.

Augusztus 20. körül megint Dallasban voltam, és egy hét múlva a ciszterci iskolában (Cistercian Preparatory School) tanítottam. Ez az iskola olyan szülők kérésére és segítségével jött létre, akik a ciszter atyákat egyetemi vagy lekipásztori körökben már jól ismerték és becsülték. Merész lépés volt ez az alapítás, hiszen olyanok vágtak neki, akiknek az amerikai iskola céljairól, a tanítás és gyakorlati iskolavezetés módszereiről közvetlen tapasztalatuk nem volt. A hatvanas évek a próbálkozás,

improvizáció, bizonytalanság évei voltak. Az igazgató, Szödényi Demjén, alapjában művészlélek, aki később sok szép alkotással gazdagította a rendházat, de az iskolai adminisztráció napi feladataihoz sem kedve, sem érzéke nem volt. Lényeges változás csak a következő évtizedben jött, amikor Farkasfalvy Dénes, majd Marton Bernát igazgatósága alatt a tanítás céljait világosan megfogalmazták, a hazai tapasztalatokat az amerikai gyakorlattal összehangolták, a fegyelmi helyzetet megszilárdították, a világi tanárok felvételében magas mértéket alkalmaztak. Az eredmények hamarosan mutatkoztak: a 70-es évek végére a ciszterci iskola a Dallas-Fort Worth-i vidék (kb. 4 millió lakos) elismerten legjobb iskolái közé tartozott: az ország első egyetemei is szívesen felvették tanítványainkat; rendszerint jóval több jelentkező volt, mint amennyit az iskola fel tudott venni; a szülők készségesen és komoly áldozatokkal járultak hozzá az iskola fejlesztéséhez, mert látták értékeit.

Ebben az akkor még kezdeti stádiumban lévő, de nagy jövőre hívatott iskolában kezdtem el 1966-ban a munkámat, bár úgy éreztem, okosabb lenne várni még egy évet és addig egy közeli egyetemen tanulni, az angol nyelv gyakorlatába, a tanítás szókincsébe, módszereibe belejönni. Nem, csak kezdj neki, hiszen tudsz angolul – így bíztattak. Ez bizony nagy hiba volt: addigi angol tudásom lényegében passzív volt, könyvek és a brit rádiónyelv megértésén alapult. Itt pedig a mindennapi texasi beszélt nyelvvel, annak is a diák tolvajnyelvi formájával volt dolgom, az iskolai élet gyors tanár-diák dialógusában. A „nagy nyelvész” bizony póruljárt. Azok a 12-13 évesek, akik első osztályaimban voltak, élvezték, hogy latintanárunk küszködik az angollal, és alaposan kihasználta az alkalmat. Sokszor el kellett ismételnem magamban az olasz rendőrtiszt okos tanácsát: Paziienza, Padre!

Néhány szó az idegen nyelvek tanításáról a nyolc-osztályos Prep Schoolban. Eleinte három nyelv volt kötelező mindenkinek, de mivel ez sehogy sem illett az amerikai rendszerbe, később kettőre redukáltuk. A legkisebbek, az 5. osztályban, elkezdik a latint és megy négy éven át: ez jó alap nemcsak a modern nyelvek tanulásához, hanem az angol nyelvtan megértéséhez is, amelyet a legtöbb amerikai iskola nagyon elhanyagol. A 9. osztályban, tehát a középiskolai fokon, egy modern nyelvet választanak (francia - spanyol - német) és ezt is négy évig folytatják. Aki akarja, folytathatja a latint is vagy felvehet egy alkalmilag felajánlott más nyelvet. Ezzel a programmal iskolánk messze fölötte áll a legtöbb középiskolának. Európai szemmel szinte hihetetlen, de tény, hogy az átlag amerikai középiskolában nem kötelező egyetlen idegen nyelv sem; a tanulóknak csak mintegy egynegyede tanul egyáltalán egy nyelvet, rendszeren két évig. Sőt sok egyetemnek sincsenek nyelvi követelményei. Az igényesebbek, mint a dallasi katolikus egyetem, ahol ciszterci atyák is tanítanak, legalább egy nyelv középfokának elérését kívánja meg minden hallgatótól. Mivel nálunk a Prep School-ban korán, tíz éves korban kezdjük a nyelvtanulást, ahhoz könnyen, szinte játszva hozzászoknak a diákok.

Szeptember elején egy este odajön hozzám Balás Dávid rendtársam, a teológia nagy mestere az egyetemen (az 1956-ban alapított University of Dallas): volna-e kedvem egy csoport érdeklődő hallgatónak bevezetést adni a klasszikus görög nyelvbe. Az egyetemnek már évek nincs görög tanára, viszont filozófia-teológia-politika szakon vannak érdeklődők. Elfogadtam; ez volt az egyetemmel való 30 éves kapcsolatunknak szerény kezdete. Érdekes megjegyezni, hogy ott kezdettől fogva nem volt nehézségem a tanítással: az egyetemi hallgatók nem bánták, ha magyaros akcentussal tanítom őket görögre, a fontos, hogy van aki tanítsa őket. Ez a kurzus hamarosan annyira népszerű lett, hogy a másodfokú kurzust is be kellett vezetni, sőt nemsokára a felső fokot is, ezzel párhuzamosan latinból is, amely addig csak az első két év anyagára terjedt ki. A 70-es évek közepére megszületett a „Department of Classics”, az önálló „latin-görög szak”, három teljes óraszámú és néhány kisegítő tanárral. Programunkat az tette sajátossá, hogy a klasszikus kor írói mellett a biblikus görögöt, a görög-latin patrisztikus írókat, valamint a középkori latint is figyelembe vettük.

Néhány év múlva egy újabb fontos döntés elé állítottak. A nyelvészet (Linguistics) tanítását Egres Odó rendtársam, az egyetem egyik német tanára kezdeményezte történeti német nyelvtan formájában; korai halála után egyik német kollégája folytatta. Amikor őt Rómába helyezték, nem akadt vállalkozó és pár éven át szünetelt a nyelvészet tanítása. A nyelvszakok tanárai hozzám fordultak: vállalnám-e? Újabb „Mission Impossible” (Lehetetlen vállalkozás). Szidarovszky és Schwartz professzoroknak már a távoli múltba vesző órái után nyelvészettel részletesebben nem foglalkoztam, azt viszont tudtam, hogy az utóbbi évtizedekben világszerte, de főképp Amerikában nagyon kibővült a nyelvészet területe, új nyelvelméletek, elemző módszerek születtek, nagy viták folytak. Hogy tudok ebben rövid idő alatt tájékozódni, megfelelő programot kidolgozni? Nálunk a nyelvészeti bevezetésre csak egy félév jutott: ezt kellett jól kihasználni. A mi diákjainknak nem nyelvteóriákra volt szükségük, hanem hogy megértsék, hogyan működik az emberi nyelv, ez a csodálatos, sokszínű emberi alkotás, milyen elemekből épül, mi a szerkezete, milyen jelentést hordoz. Ezeknek a nyelvészeti alapkérdéseknek szenteljük a kurzus első felét; a másodikban viszont a minket különösen érintő nyelvek (angol, német; klasszikus és a román nyelvek) kapcsolataira és történeti fejlődésére kapnak útmutatást, vagyis az általános nyelvészet fogalmait ezekre a konkrét nyelvekre alkalmazzuk. Az első részhez még található elfogadható tankönyv, bár rendszerint túl részletes (500 plusz oldal), de a másodikhoz többnyire helyben kell összeállítani az anyagot. A kurzus tehát útnak indult: minden második évben kerül rá sor, nagyszámú jelentkezővel.

Az amerikai állampolgárságot a szokásos 5 év után, 1972-ben kaptam meg. Addig külföldi utazás elég körülményes volt, így inkább az Egyesült Államokon belül utazgattam: mekkora távolságok, mennyi látnivaló! Külföldre csak hivatalos rendi ügyben mentem, így 1968-69-ben két rendi nagykáptalanra; az első Rómában volt, a második a német Marienstattban. Ezek fontos ülések voltak, mert a zsinat szellemében kellett rendi életünket és munkánkat megvizsgálnunk, a következő évtizedekre az irányt, a gyakorlati módszereket és szükséges változásokat kijelölnünk. Dallas az elnémított magyar rendet is képviselte. A káptalan elé terjesztett javaslatok nagy része itt készült Dallasban, köztük a mai ciszterci életről szóló nyilatkozat is, amelyben a mai ciszterci szerzetesélet eszményei és céljai, lelkisége, közösségi élete és munkafeladatai kaptak megfogalmazást. Rendszerint teológusaink (Polikárp, Dávid, Dénes) készítették elő az anyagot, az én feladatom volt ezt ékes latin nyelven formába önteni. Ez sokszor izgalmasan nehéz feladat volt, mert mai, modern feladatokról kellett a régi nyelven és érthetően beszélni. Itt megemlítem, hogy ebben a munkában Györkössy kiváló magyar-latin szótára volt a legjobb segítségem, sokkal gazdagabb és megbízhatóbb, mint bármely itteni angol-latin szótár. Hasonló feladatom volt a 70-es és 80-as években a dallasi ház és a zirci kongregáció megújított alapszabályainak (konstitúciójának) megszövegezésében. A jogi kérdések a magyarországi helyzet miatt igen bonyolultak voltak, a viták elhúzódottak és csak az új apát (Farkasfalvy Dénes) és az új generális (Zakar Polikárp) alatt jutottak megoldáshoz. Éppen jókor: 1990-ben, az újjászülető magyar rendnek már rendelkezésére állt egy Róma által jóváhagyott konstitúció, amelyet kis módosításokkal alkalmazni lehetett.

1972 után amerikai útlevéllel már könnyen utazhattam bárhová. Ami lehetetlen volt a háború és a politikai helyzet miatt, arra most volt bőven alkalom. Ki is használtam. Rendszerint minden második nyáron terveztem egy nagyobb „felfedező” utat, többnyire Európában, de itt közelebb is, Kanadában és Mexikóban. Az ilyen út nem volt nyaralás, üdülés, hanem egy nagyobb terület bejárása, történeti, művészeti kincseivel, természeti szépségeivel való ismerkedés. Alapjában véve sokkal fiatalabbnak való, 30-40 évesnek; de mondhatom, hogy 60-70 éves koromban is éppolyan örömmel, lelkesedéssel, fáradságot nem ismerve végeztem. Két dolgot fontosnak tartottam: a helyi nyelvet legalább valamelyest ismerni, így nem függtem túlságosan a turista irodáktól, alkalmam volt személyes ismeretségekre is; másrészt jó útikönyvek révén előre ismerkedni az országgal, a főbb helyekkel, így

jobban lehetett tervezni és többre jutott idő. Mennyi szép, gazdagító emlék, ma is élő kincs. A különféle országokkal, népekkel való ismerkedés egyik módja az volt, hogy ahol csak lehetett, részt vettem a helyi liturgiában. Emlékszem, hogy misét mondtam vagy koncelebráltam: német, spanyol, francia, görög, olasz, portugál, katalán és horvát nyelven.

1986-ig nem volt kedvem hazalátogatni. De 21 évvel eltávozásom után mégis elszántam magamat. És nem bántam meg. A hivatalos rész udvarias volt, nem akadémizáló. Mélyen megható, sokszor megrendítő volt a régi kedves helyek viszontlátása: Budapest, Győr, Zirc, Balaton, Pécs, Eger, Előszállás... A szétszórta élő, de lélekben összetartó rendtársakkal, a rég nem látott rokonokkal való találkozás sok emléket, kapcsolatot újított fel. De talán legjobban a sok budai és győri diák hűsége, kedvessége hatott meg, annyi évi elszakadás után. Olyan egyszerűen, közvetlenül tudunk beszélgetni, mintha csak az előző napi folyosói beszélgetést folytatnánk. Megismerkedem a József Attila gimnázium akkori igazgatójával és néhány tanárával. Palotás igazgató és Vasbányai Ferenc a következő évben meghívott az iskola fennállásának 75. évfordulójára. A jubileumi kiállítás és az ünneppsorozat remekül meg volt szervezve és nagy számban vonzotta az öregdiákokat az Alma Materbe. Engem arra kértek, hogy a dallasi házról és iskoláról tartsak vetítettképes előadást: öröm volt látni, hogy a díszterem zsúfolásig megtelt érdeklődővel. Hasonló felemelő élmény volt számomra, amikor 1990-ben, aranymisém alkalmából a Szent Imre templom telt meg régi ismerősökkel.

Múlnak az évek, öregszünk. Az egyetem szabályai szerint a tanárnak a 70. év betöltése után kötelező nyugdíjba vonulnia, bár az egyetem vezetősége évről évre engedélyt adhat egy kurzus tanítására, ha szükségesnek látszik. Így volt az én esetemben is: 1986-ban szépen elbúcsúztattak, de a tanítási engedélyt évenként megújították egészen 1996 őszéig, amikor fizikai nehézségek miatt magam kértem felmentésemet. De most is tartom a kapcsolatot az egyetemi kollégákkal, és most is foglalkozom néhány hallgatóval, akinek speciális kérése van. Máshonnan is vannak magántanítványaim, ezek közt többen magyar akarnak tanulni. Nem is gondolná az ember, hogy itt messzi Texasz-országban is vannak olyanok, akik szeretnének magyarul tanulni. Pedig vannak. Többnyire olyanok, akiknek van valami magyar családi kapcsolata és kisgyerekkorukból emlékeznek még néhány szóra, köszöntésre, jó magyar ételek nevére. Amit elmulasztottak gyerekkorukban, most szeretnék pótolni, főleg ha arra is gondolnak, hogy hazalátogatnak. De vannak a jelentkezők közt igazi texasziak is: például egy üzletember jó kapcsolatokat épített ki Magyarországon, ezért akart magyarul tanulni; egy egyetemista lánynak magyar orvos volt az udvarlója, az ő kedvéért tanult, nagy szorgalommal. Később alkalma volt hosszabb időt tölteni Egerben férje szüleivel, nagyon jól belejött a magyar beszédbe és a magyaros főzésbe.

Nem volt könnyű megfelelő tankönyvet találni a magyartanításhoz, azt is ki kellett egészíteni könnyebb, egyszerűbb gyakorlatokkal; főleg hiányzott a fokozatosan felépített, szójegyzetekkel ellátott olvasnivaló magyarul tanuló idegenek számára, erre otthon nem gondoltak. A szépen illusztrált hazai gyermekkönyvek néha jó szolgálatot tettek, de többnyire úgy kellett összeszedni az anyagot, jegyzetekkel ellátni, lesokszorosítani.

A munka tempója csendesedik. Nem kell már egészen új, váratlan feladatokkal szembenézni. Elég, ha az ember a meglévő munkát elvégzi, egyénileg pedig az eddig megismert nyelveket igyekszik rendszeres olvasással frissen tartani. Tényleg elég? Vagy vár még új kaland? Talán még egy kedves régi tervemet meg tudom valósítani 79 éves koromban is: megismerkedni a bibliai héberrel és eredetiben olvasni az ószövetségi szentírás szövegeit. Nem kértem senkitől segítséget, hanem megszereztem egy jónak látszó bevezető nyelvkönyvet és nekiláttam. Amikor az írás és kiejtés nehézségein meg a nyelvszerkezet lényeges elemein túljutottam (nem egyszer fogcsikorgatva), megvettem a teljes héber bibliát 3 kötetben, hasznos jegyzetekkel, hozzá egy jó héber-angol szótárt és

amikor időm akadt, nekiültem az olvasásnak. Lassan, nehezen ment, de milyen jó érzés, amikor a teremtéstörténetet vagy Mózes meghívását meg tudtam érteni az eredetiben; amikor kedves zsoltárain eredeti szövegét is megismertem, sőt Izajás vagy Jeremiás nagy prófétái beszédeihez is odamerészkedtem. Egyik kedvencem a rövid, de nagyon tanulságos, szinte mulatságos Jónás könyve.

Néhány emlék egy hosszú életútról. Mennyi mindent lehetne még mondani. De legyen elég most csak egy csendes hálaszó Istennek, a segítségéért, vezetésért, mindennapi erőért. Ez a 82 év sokszor volt küzdelmes, fáradságos, tele hirtelen változásokkal, veszteséggel, újrakezdéssel. De az biztos, unalmas nem volt, értelmetlen nem volt. Jó mulatság, férfimunka volt.

Placid Csizmazia

1098 / 1998 NINTH CISTERCIAN CENTENARY

Icon of Our Lady of Cîteaux with the Founders of the Cistercian Order, Saints Robert, Alberic & Stephen Harding